

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Statsvetenskapliga Institutionen

Det direktdemokratiska företaget

en argumentationsanalys

Magisteruppsats i
Statsvetenskap
HT 2010

Laris Dzonlic

Handledare: Göran Duus-Otterström

Antal ord:13 065

Abstract

I uppsatsen undersöks om det är lämpligt att i dagens demokratiska samhälle tillämpa direktdemokratiska principer inom företag. De drivande krafterna bakom tanken kan oftast spåras tillbaka till missnöjda arbetare över hela världen som i kampen för bättre arbetsvillkor skapar en debatt i samhället om huruvida man borde utöka demokratin även på arbetsplatserna. I en del länder har arbetarna lyckats genomföra idén och driva direktdemokratiska företag som är verksamma än idag. Förutom på arbetsplatserna utgör oftast normativa föreställningar argumentationen inom forskningsvärlden, bland filosofer, politiker, professorer och samhällsvetare, men de flesta har riktat mycket skarp kritik och rentav förkastat idén.

För att få en klarare uppfattning och ökad förståelse för det väldiskuterade problemet utgår jag i uppsatsen från en värderande argumentationsanalys av olika argument för och emot direktdemokratiska principer. Argumenten sammanställs och diskuterats utifrån tre demokratiteoretiska perspektiv. Diskussionen är svår att döma till någons fördel eftersom båda sidorna har välförankrade argument, det överlåter jag till läsaren.

Nyckelord: direktdemokrati, företag, förmyndarskap, polyarki, självförvaltning

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
1.1 Företagets historiska utveckling	3
1.2 Val av forskningsområde	4
2. Problemformulering	6
2.1 Uppsatsens problem och syfte	6
2.2 Tidigare forskning	7
2.3 Behov och skäl för studien	8
2.4 Avgränsningar	8
3. Teori och begrepp	10
3.1 Tre demokratiperspektiv	10
3.2 Företag som organisationsform	12
3.3 Ytterligare begreppsdefinition	15
4. Metod och material	16
4.1 Argumentationsanalys	16
4.2 Hållbarhet och relevans	17
4.3 Analysschema	18
4.4 Material	19
5. Analys	20
5.1 Äganderätt som argument	20
5.2 Vem har rätten att fatta beslut?	27
5.3 Befogat ansvarstagande och kompetens?	30
5.4 En effektiv demokratisk process	33
6. Slutsats	37
6.1 Sammanfattning av analysen	37
6.2 Ett rimligt alternativ	41
Källförteckning:	42
Webbkällor:	42

1. Inledning

I detta kapitel kommer jag ge en inledande bild till problemområdet. Kapitlet inleds med en historisk tillbakablick för att sedan motivera för valet av forskningsområdet.

1.1 Företagets historiska utveckling

Den huvudsakliga förbindelselänken mellan individ och samhälle är organisationer.¹ En intressant och omdiskuterad organisationsstruktur i dagens demokratiska samhälle är företaget. Företagets historia sträcker sig långt tillbaka till antikens Rom, där människorna först formade små sammanslutningar för att kunna göra affärer.² Det första moderna företaget eller aktiebolaget såg dagens ljus i början av 1600-talet. Ett av de första aktiebolagen var det Engelska företaget Virginia Company vars syfte var att inrätta bosättningar längs kusten i Nordamerika.³ I och med att den merkantilistiska tanken övergavs, vars idé är att välstånd byggs på ackumulation av ekonomiska tillgångar, och Adam Smiths ekonomiska tanke började vinna mark, övergick företag från att vara regeringsanslutna enheter till att vara offentliga eller privata ekonomiska enheter. Företag har sedan dess spelat allt viktigare roll i samhället och påverkar idag både staten och den enskilde individen. Det är inom olika företag som de flesta av oss tillbringar största delen av sitt liv. Eftersom företag kan ha den enorma kraften att påverka både samhället och människan verkar det enligt gängse demokratiteori viktigt att det finns en möjlighet för alla människor att kunna påverka ett företag också. I vårt samhälle går företagets organisationsstruktur svårt ihop med den klassiska demokratins former och principer som exempelvis *"en man, en röst"*. Med detta skiljer sig företaget från de övriga organisationsformerna staten och frivilligorganisationen. Alla som jobbar inom ett företag har inte samma möjlighet att påverka det också, möjligheten att påverka ett företag begränsas ofta till dem som äger det.

I många delar av världen har arbetarna i kampen för bättre arbetsvillkor försökt tillämpa direktdemokratiska principer inom företagets ramar. I en del länder har de lyckats få sin vilja igenom och direktdemokratin fungerar på så sätt att arbetarna både styr och äger produktionsmedlen. För dem innebär direktdemokrati att arbetarkollektivet tar kontroll över

¹ Man kan normalt urskilja tre olika organisationsformer: staten, frivilligorganisationen och företaget. Johansson, Roine (1997), s. 89

² Wikipedia (2009)

³ Historic Jamestowne (2009)

företaget, retoriken att vanliga människor inte har tillräckligt med kunskap inom vissa områden avfärdas, tvärtom hyser man mycket stor tilltro till vanliga människors sunda, oförvanskade förnuft. En del samhällsforskare och politiker påstår att en viss grad av indirekt demokrati måste behållas på nationell och övernationell nivå, men att den bör kompletteras med direktdemokrati på organisationsnivån.⁴ Eftersom företaget är en organisationsform har detta påstående lämnat utrymme för diskussion och tolkning.

1.2 Val av forskningsområde

Under 1900-talet har det ett flertal gånger förekommit att direktdemokratiska principer tillämpas inom företag. Idén utvecklades främst inom marxismen som under 1900-talet var den dominerande ideologin i bland annat Central- och Östeuropa. Den socialistiska ideologin förespråkade en övergång från privat till offentligt ägd ekonomi. Syftet med övergången var att eliminera eller åtminstone kraftigt reducera kapitalismens inneboende intressekonflikter. En socialistisk ekonomi kunde vara ytterst centraliserad som den i Sovjetunionen, men den kunde även vara decentraliserad och företagen kunde tillåtas agera autonomt, som fallet var i f.d. Jugoslavien.⁵

Under 2000-talet kan man hitta fler exempel på arbetarstyrda direktdemokratiska företag, bland annat i Sydamerika. I Argentina har arbetarna på keramikfabriken Zanon ockuperat fabriken under den ekonomiska krisen som drabbade landet år 2001. Sedan dess har arbetarna drivit fabriken helt utan chefer i över sju år. I hela Sydamerika har arbetare som har försökt och i vissa fall lyckats med att styra företag på det här sättet haft keramikfabriken Zanon som förebild.⁶ Debatten om direktdemokratiska företag har återkommit med jämna mellanrum, speciellt nu under den ekonomiska krisen som har drabbat i stort sett hela världen. Många företag har gått i konkurs och många arbetare har blivit varslade, något som vi känt av även här i Sverige. Man undrar om svenska företag hade klarat av den ekonomiska krisen bättre om de hade varit direktdemokratiskt styrda, som exempelvis Zanon i Argentina.

Den ekonomiska krisens effekter märktes av inom bilindustrin under 2009 då GM bestämde sig för att lägga ner bilfabriken SAAB i Trollhättan,⁷ och då AB Volvo varslade ca. 1500 arbetare.⁸ Protesterna har varit enorma och regeringen har enligt de kollektivanställda

⁴ Dahl, Robert (2002), s. 465

⁵ Ibid.

⁶ Trigona, Marie (2009), Fria Tidningen

⁷ Lundgren, Sofia (2009), Dagens Nyheter

⁸ Bergsell, Thomas (2009), Dagens Nyheter

inte gjort mycket för att rädda industrijobben. Som ett svar på utvecklingen har arbetarna vid dessa industrier krävt att staten ska ta över företagen för att rädda jobben.⁹

Att förstatliga ett företag för att rädda jobben behöver inte alltid vara den bästa lösningen, men att låta arbetarna vara med och påverka besluten inom ett företag skulle kanske vara mer rättvist. En sådan lösning har tyvärr inte varit aktuell för regeringen. Det kan bero på att det finns en konflikt mellan vad som är mest lönsamt och vad som är mest rättvist. Lönsamheten prioriterades kanske mer i det här fallet. Samtidigt som idén om direktdemokrati utgör ett alternativ för många arbetare så skapar det även problem och väcker många frågor. *Är det verkligen ett bra alternativ? Vilka kommer direktdemokratin att gynna? Hur påverkas företaget? Vad skulle det ha för effekt på samhället?* De delade uppfattningarna och de svåra frågorna gör det intressant att göra en undersökning.

Hittills har motiveringen för valet av mitt forskningsområde mestadels grundat sig på ett samhällsligt uppkommet problem. En vetenskaplig uppsats bör också vara inomvetenskapligt relevant. I nästa kapitel ska jag därför fortsätta med att redogöra för valet av mitt forskningsområde genom att formulera mitt problem och knyta an det samhällsligt uppkomna problemet med tidigare forskning.

⁹ Ehrenberg, Johan & Ljunggren, Sten (2008), ETC

2. Problemformulering

I det här kapitlet beskriver och diskuterar jag själva problemet. Därefter redogör jag för behovet av studien, för att sedan avsluta kapitlet med att förklara för mina avgränsningar.

2.1 Uppsatsens problem och syfte

Som tidigare nämnt i inledningen är det genom att organisera oss som vi människor kan påverka vår omgivning. Den demokratiska rätten att organisera oss och påverka vår omgivning är enligt många människor väldigt begränsad. I dagens demokratiska samhälle har vi bland annat åsiktsfrihet, yttrandefrihet, organisationsfrihet, mötesfrihet och tryckfrihet. Med dessa rättigheter kan vi lättare organisera oss och man har möjlighet att öppet uttrycka sina åsikter offentligt i både tal och skrift. Grunden för allt samhällsliv är produktionen av nyttigheter av olika slag. För en radikal demokrat, en som verkligen vill folkakt, är det därvid självklart att demokratin skall råda över produktionen också.¹⁰ Det ”självklara” är dock inte så självklart för alla demokrater eftersom åsikterna i den här frågan är väldigt splittrade. Direkt demokrati behöver inte nödvändigtvis vara detsamma som radikal socialistisk demokrati, trots att radikala inslag vid tillämpning av direkt demokrati kan förekomma. Radikala socialistiska demokrater fokuserar ofta runt frågor om ägande. Enligt dem gör demokratin halt vid dem som kallar sig ”näringslivet”, som genom sitt ägande lever på att andra arbetar åt dem. En ekonomisk makt byggd enbart på ägande styr i Sverige över hundratusentals människors liv och i slutändan över hela samhället. För produktionen är, som radikala demokrater påstår, grunden för allt samhällsliv. Ägandets vinstintressen sätts före samhällsintresset, som när storföretagen flyttar jobb till låglöneländer för att göra redan stora vinster ännu större.¹¹ Ett exempel på detta är Wallenberg-direktören P.G. Hedström som slog igen Electrolux fabrik i Alingsås och flyttade jobben utomlands.¹²

Inga arbetare och inga folkvalda instanser fick säga sitt när direktörer och aktieägare styr och ställer över företagen. Är det någon som tror att arbetarna på Electrolux i Alingsås hade röstat ja till en nedläggning, om de fått säga sitt? Naturligtvis inte! Det kan bero på att aktieägar demokrati fungerar på ett annat sätt, ägandet (frivilligt) är till skillnad från medlemskap inte lika jämlikt. Ägarandelar varierar i storlek och den som har mest bestämmer.

¹⁰ Carlsson, Anders (2007), s. 44

¹¹ Ibid.

¹² Aftonbladet (1998)

Vad och hur mycket man äger är viktigare än vilka och hur många som äger.¹³ Att demokratisera ägandet kan av många demokrater tolkas som att hota demokratin eftersom det privata ägandet är nämligen givet ur naturrättsprincipen. Enligt naturrättsprincipen står rätten över de lagar som har stiftats av människor. De rättsliga principerna är grundade i naturens egen ordning, de är nedlagda i människans natur, de är objektivt sanna och grundas på moral. Begreppet nämns bl.a. i diskussioner om legitimering av makt, ägande, statsbildning och krigets lagar.¹⁴ Sedan 1800-talet har intellektuella haft delad mening i frågan om vad naturrätten innebär, den stora sprickan finns idag mellan nyliberala och vänstergrupper.

Problematiseringen har nu lett till att vi ser ett centralt inomvetenskapligt problem. En stor konflikt uppstår i tolkningen av vem som har rätt att *äga, fatta beslut* och *ta ansvar* för ett företag. Utifrån ovanstående problematisering formulerar jag min forskningsfråga såhär:

Bör man tillämpa direktdemokratiska principer inom företag?

Syftet med uppsatsen är att undersöka olika anförda argument för att se om vi verkligen bör omsätta de direktdemokratiska principerna i praktiken. Ett steg i rätt riktning är att analysera och bedöma styrkan hos de anförda argumenten för och emot ett införande av direktdemokratiska principer inom företag. Uppsatsen riktar sig särskilt till dem som studerar demokratiteori och till dem som kritiskt studerar, utvecklar och ifrågasätter demokratin nuvarande form och ständigt arbetar med att förbättra vår förståelse av styrelseskicket.

2.2 Tidigare forskning

Eftersom forskningen skall vara kumulativ och bygga på tidigare forskningsresultat har jag utifrån organisationsteori och demokratiteori försökt sammanfoga vissa för mig intressanta delar, organisationsformen företaget och beslutsformen direktdemokrati. Det finns en hel del böcker som handlar om organisationer, dessutom finns det ett enormt urval av böcker och forskningsmaterial som berör ämnet demokrati. Tidigare studier som jag har kommit i kontakt med är skrivna bl.a. av Roine Johansson, Mats Bäck och Tommy Möller, Robert A. Dahl, Rune Premfors, David Held och Axel Hadenius. Robert A. Dahl är en av dem som har berört temat offentligt styrda företag, där han tar upp ämnet direktdemokrati men drar även slutsatsen att en sådan tanke också har sina brister. Han förhåller sig ganska neutral och visar

¹³ Johansson, Roine (2000), s. 93-95

¹⁴ Nordin, Svante (1999), s. 106

på både fördelar och nackdelar med att tillämpa idén i praktiken. Karl Marx och Friedrich Engels är de som har utvecklat den socialistiska tanken och bidragit mest av alla på den fronten. Detta har i sin tur bidragit till att självförvaltningsidén utvecklades av titoister och austro-marxister. De jugoslaviska marxisterna Svetozar Stojanovic och Branko Horvat har vidareutvecklat teorin om arbetarstyrda företag, men ytterligare forskning inom området är definitivt önskvärt. Även här i Sverige har Torbjörn Tännsjö, professor i praktisk filosofi förespråkat direktdemokrati inom företag. I artikeln "*Demokratien ifrågasatt*" i Tidskriften för politisk filosofi, nr 1, 1997 ville Tännsjö "*gjuta nytt liv*" i den västerländska demokratin och komplettera den med inslag av direktdemokrati.

2.3 Behov och skäl för studien

Att vara nyskapande när man skriver en uppsats är inte alltid det lättaste, man vill ju inte uppfinna hjulet en gång till. Det finns gott om material att inhämta vad gäller demokrati- och organisationsforskning. Inom dessa två forskningsområden har jag speciellt läst in mig på direktdemokrati och företagsstruktur. Kombinationen av dem två är inget nytt inom forskningsvärlden och problemet har diskuterats flitigt bland samhällsforskarna. Många böcker och forskningsarbeten som berör ämnet direktdemokrati är oftast skrivna utifrån ett visst perspektiv, demokratiskt, historiskt, populistiskt etc. Oftast tar författarna ställning för och emot direktdemokratiska principer inom företag. Själv har jag inte lyckats hitta en studie där någon analyserar och jämför de olika ställningstaganden eller undersöker argumenten för och emot det angivna problemet. Eftersom jag inte har lyckats hitta någon relevant argumentationsanalys inom ämnet så anser jag att behovet av studien är stort och att det finns skäl nog att göra en egen argumentationsanalytisk undersökning. Även om en sådan argumentationsanalys skulle existera inom ämnet så hoppas jag att mitt bidrag stärker kunskapsläget inom forskningsområdet.

2.4 Avgränsningar

I uppsatsen kommer jag att redogöra även för de två andra huvudsakliga demokratimodellerna, deliberativ demokrati samt representativ demokrati. Huvudfokus kommer dock att vara på direktdemokrati eftersom det är den aspekten som jag anser vara mest intressant för forskningsområdet. Jag gör dessutom en metodavgränsning, rättare sagt ett metodval, där jag väljer ett av flera analysverktyg. Argumentationsanalysen delas upp i tre

olika metoder som jag tydligt kommer att redogöra för i metodkapitlet. Det är bara en av metoderna som jag finner vara intressant och lämpligt att använda till min undersökning och valet är dessutom gjort p.g.a. tids- och utrymmesskäl. De andra metoderna skulle kanske fungera bra som ett komplement till mitt forskningsarbete.

3. Teori och begrepp

I det här kapitlet kommer jag att redogöra för de olika demokratiteorierna och förklara olika begrepp som används i uppsatsen. Ett speciellt avsnitt kommer att tillägnas företaget som organisationsform. Min avsikt är att göra det lättare för läsaren att förstå sig på texten och forskningsområdet.

3.1 Tre demokratiperspektiv

Demokrati har historiskt sett varit ett föränderligt begrepp. Igår skällsord och idag honnörsord, men vad imorgon? Demokratibegreppet är omstritt och det finns ingen klar dominerande definition inom filosofin. Olika former av demokrati förekommer däremot i vårt samhälle och vi ser dem och påverkas av dem dagligen utan att vi kanske tänker på det. När vi är i skolan eller på jobbet, när vi handlar i affären eller lämnar barnen på dagis, så stöter vi ständigt på olika demokratiska organisationsstrukturer. Ett demokratiskt samhälle kan organiseras utifrån tre olika perspektiv:

Representativ demokrati, eller "*den tunna demokratin*" som Rune Premfors kallar den, bygger på en individualistisk ontologi. Den enskilda människans intressen och passioner konstitueras autonomt och kan endast tillfredsställas i det civila samhället. Synsättet kan kallas för "*vertikal individualism*", det vill säga en individualism som till fullo accepterar och legitimerar hierarkiska sociala och ekonomiska relationer, där staten ses som ett nödvändigt ont. Det nödvändiga ligger i att dess uppgift är att skapa ordning, laglydnad och garantera att individens fri- och rättigheter inte kränks. Det onda ligger i att staten själv lätt kan bli ett hot mot individens frihet och det civila samhället, därför måste staten vara bunden och begränsad. Det representativa styrelsesättet är något nödvändigt och gott, de styrande politikerna kan rekryteras bland medborgare med erforderlig kompetens och de kan ges den självständighet gentemot väljarna som besvärliga beslut i helhetens intresse kräver. Kritiken riktas mot att demokratisynen är alltför elitkoncentrerad.¹⁵

Deliberativ demokrati, eller "*den starka demokratin*", är ett försök att finna en avvägning mellan individualism och kollektivism. Demokratisynen betonar personlig autonomi och jämlikhet, den uppfattningen kan kallas för "*horisontell individualism*". Den personliga autonomin skapas för varje individ genom samtal och samhandling med andra

¹⁵ Premfors, Rune (2000), s. 26-28

människor. Om samhället präglas av demokratiska former för samtal och interaktion, desto större är sannolikheten för att individens handlingar inbegriper hänsynstaganden till andra människors intressen och önsknings. Den deliberativa demokratin värderar handlingar som präglas av allmänanda högre än dem som styrs av egenintressen. Samhällets institutioner bör därför formars så att de underlättar det slags samtal och interaktion som syftar till att finna och konfrontera olika partiska visioner av allmänintresset med varandra. Kritik mot den deliberativa demokratin riktas mot svårigheten att tillämpa synsättet i praktiken, konsensusmetoden tar ofta lång tid.¹⁶

Direkt demokrati, eller "*den snabba demokratin*", är kollektivistisk i sin syn på samhällets grundläggande byggstenar. Den förutsätter två i grunden antagonistiska kollektiv, den privilegierade eliten och de många vanliga människorna. Människors handlande bestäms av autonomt konstituerade intressen. Den stora massan vill ha sin rättmätiga del av både makt och livets materiella goda, medan elitens intressen är att bevara och förmera sina privilegier. På bekostnad av vanliga människor skaffar sig politiska eliter ekonomiska privilegier och ekonomiska eliter skaffar sig politiska privilegier.

Enligt det direktdemokratiska perspektivet besitter vanliga människor minst lika stor kunskapsförmåga som eliten och har dessutom mer erfarenhet och bättre kännedom om det som politiken egentligen bör handla om, nämligen vardagslivets villkor för vanligt folk. Att statsstyrelsen kräver särskild eftertanke och kompetens ses därför bara som elitens retorik. Direkt demokratis tanke är att den kan utjämna fördelningen av det goda i samhället och för detta krävs att majoritetens vilja verkligen får avgöra på alla väsentliga samhällsområden. Ett representativt styrelseskick är nödvändigt ont i nationalstaten av praktiska skäl, eftersom allmänna val av representanter till beslutande folkförsamlingar är nödvändigt.¹⁷ Denna grundläggande institutionella struktur kan kompletteras och ersättas av direktdemokratiska institutionella former. Att utses till representant bör enligt direktdemokratin uppfattas så att man har ett bindande uppdrag från väljarna. Det politiska uppdraget bör tidsbegränsas och möjligheten att återkalla detta mandat under löpande valperiod bör också finnas.

Sammanfattningsvis kan man kalla det direktdemokratiska synsättet för "*horisontell kollektivism*" det vill säga en kollektivism som betonar generell jämlikhet. Kritiken riktas ofta mot att kompetensfrågan knappast problematiseras inom direkt demokrati och att direkt demokrati är opraktiskt och ineffektivt. Förespråkarna för teorin hyser mycket stor

¹⁶ Premfors, Rune (2000), s. 30-34

¹⁷ Dahl, A. Robert (2002), s. 502

tilltro till vanliga människors sunda, oförvanskade förnuft.¹⁸ Dessa demokratisyner gör, inga som helst anspråk på att vara värdemässigt neutrala och man bör därför tala om och förstå dem som *normativa och konstruktiva idealtyper*.¹⁹

3.2 Företag som organisationsform

När man pratar om företag kan man inte utesluta att definiera begreppet "organisation". Det råder idag ingen större enighet kring frågan vad en organisation egentligen är. Man kan säga att organisationen utgör den huvudsakliga förbindelselänken mellan individ och samhälle. Individernas handlande omvandlas genom organisationer till sociala processer och strukturer. En fördjupning i begreppets detaljer är dock knappast nödvändig för den här uppsatsen, vi kan däremot nöja oss med en kortare definition av organisationsbegreppet som en form av mänsklig interaktion kännetecknad av fyra grundläggande element enligt Göran Ahrnes modell:

Tillhörighet: en organisation utmärks av att människor antingen hör till eller är uteslutna. Från individens synpunkt sett innebär tillhörigheten ett löfte och en skyldighet att komma tillbaka, dels en rättighet att bli insläppt. Beroende på vilken organisation det är frågan om kan tillhörighetsformen variera.

Resurser: organisationer är uppbyggda kring resurser, eller löner som det också heter inom företag, som medlemmarna både skapar och har varierande grad av kontroll över. Resurser utgör motivet för medlemmarna att ansluta sig och att stanna kvar i organisationen. Inriktningen på det organisatoriska handlandet avgörs av den inomorganisatoriska kampen om hur resurserna ska användas. Resurserna utgör dessutom organisationens maktbas i dess kontakter med omgivningen.

Kontroll: att gå med i en organisation medför att man blir identifierad, igenkänd och att ens beteende kontrolleras. Kontroll är nödvändig för att organisationen överhuvudtaget ska fungera eftersom all organisation bygger på samordnat handlande. Samordning kan motverkas oavsiktligt och av misstag, men också motarbetas avsiktligt som en följd av maktkamp mellan avdelningar eller hierarkiskt. Kontroll är alltså ett naturligt inslag i all slags organisation. Olika

¹⁸ Premfors, Rune (2000), s. 28-29

¹⁹ Premfors, Rune (2000), s. 23

organisationsmedlemmar är emellertid olika svåra att kontrollera, detta på grund av deras plats och position i den interna arbetsfördelningen.

Utbytbarhet: det är bara individer som kan agera, organisationer är därför helt beroende av sina medlemmar. Organisationen har däremot en beständighet och permanens som gör att den är oberoende av de vid en given tidpunkt ingående medlemmarna. Den har en egen självständig överindividuell existens och finns därför oberoende av unika individer. Individens utbytbarhet är grunden för detta oberoende. Det är viktigt att kunna rekrytera ny personal, eftersom beroende av enskilda individer gör organisationen sårbar.²⁰

En kombination av alla dessa fyra element, som omvandlar interaktion mellan människor till organisation, måste ingå om man ska kunna tala om organisation. Varje organisation är såväl vertikalt som horisontellt strukturerad för att möjliggöra fördelning av arbetsuppgifter och samordning av aktiviteter. Eftersom företaget är den organisationsformen som är central för min uppsats är det även viktigt att förstå hur företaget skiljer sig från övriga organisationsformer.²¹

Enligt Göran Ahne finns det fyra olika organisationstyper: *staten*, *företaget*, *frivilligorganisationen* samt *familjen*. Familjen saknar formell struktur och är därför ointressant för den här uppsatsen. Syftet med att redogöra för organisationsformerna staten och frivilligorganisationen är främst för att läsaren ska kunna bilda sig en uppfattning om varför just företaget utmärker sig i min undersökning.

Staten definieras rumsligt, med utgångspunkt i dess geografiska gränser, de territoriella gränserna utgör denna organisationstyps främsta definierande kännetecken. Statens primära tillhörighetsform är till skillnad från andra organisationsformer obligatorisk (inte frivillig), man föds in i medborgarskapet. Kombination av rumslig bundenhet och obligatorisk primär tillhörighet gör nationalstaten till den minst flexibla organisationstypen. Den kan inte kontrollera allt och den fungerar som en paraplyorganisation. Staten är utsatt för en konstant påverkan från organisationer. I marknadsekonomier har företagen ett försteg framför politiken, men politiken kan ibland sträcka sig till områden där marknaden inte kan. Fyra bundenheter bidrar till statens stabilitet: den är bunden till sina medborgare, i rummet, i tiden och till sina uppgifter.²²

²⁰ Johansson, Roine (1997), s. 65-66

²¹ Ibid.

²² Johansson, Roine (2000), s. 95-102

Frivilligorganisationen intar en mellanposition vad gäller flexibilitet och anpassningsbarhet, inte lika trög som nationalstaten och inte lika flexibel som företaget. De kännetecknas av frivilligt medlemskap, medlemmarna utövar inflytande på vad organisationen tar sig för och man väljer ledare och representanter ur de egna leden. Medlemskapet utesluter konkurrerande organisationer, man kan t.ex. inte vara medlem i två partier. Geografisk orörlighet eftersom organiseringen utgår från medlemmarnas geografiska lokalisering. Frivilligorganisationerna tillgodoser antingen det egna intresset eller det allmänna intresset. De som främjar allmänintresset kallas ofta för intresseorganisationer. Medlemmarnas aktivitet och deltagande utgör kärnan i verksamheten. En frivilligorganisations makt bestäms till stor del av vilka och hur många medlemmar man har och styrkan ligger i vilka kontakter man lyckas etablera med andra organisationer.²³

Företaget kännetecknas av ägande (frivilligt) som inte är lika jämlikt som medlemskap. Principen "en man, en röst" följs inte, istället är det så att ägarandelar varierar i storlek och den som har mest bestämmer. Frågan om vad och hur mycket man äger är viktigare än vilka och hur många som äger det. Kapital är flexibel och användbar resurs: den kan användas för att styra ett stort antal aktörer och många olika slags aktiviteter, eftersom den inte finns i överflöd men ändå är av central betydelse för människors dagliga liv. Opålitlighet är en följd av marknadens villkor: *för att överleva i konkurrensen måste företagen gå med vinst*. Jämfört med andra organisationstyper bedriver man verksamheten så länge den ger vinst annars lägger man ner rörelsen. Staten och frivilligorganisationer hamnar lätt i underläge i sina kontakter med företagen, ett problem för dessa eftersom företaget är så pass flexibelt.²⁴

Dessa tre olika organisationsformerna staten, frivilligorganisationen och företaget, skiljer sig åt vad gäller graden av flexibilitet, främst för att de använder olika slags maktresurser, har olika grad av geografisk rörlighet, bygger på skilda former av tillhörighet och har olika slags uppgifter.²⁵ Företagen och ekonomins internationalisering, är ett välkänt och aktuellt fenomen, kapitalet känner inga gränser. Ett företags tillhörighet kan dock ändras beroende på vad som prioriteras i samhället, som exempelvis Jugoslavien som jag nämnde tidigare. Är det verkligen möjligt för företagsverksamheten att prioritera det frivilliga medlemskapet i första hand istället för ägandet som är mindre demokratiskt?

²³ Johansson, Roine (2000), s. 90-93

²⁴ Ibid. s. 93-95

²⁵ Ibid. s. 74-75

3.3 Ytterligare begreppsdefinition

Förmyndarna – personer som, enligt Robert Dahls definition hävdar att styret måste anförtros en minoritet som i kraft av överlägsen kunskap och förmåga är särskilt kvalificerad. De menar också att folket styrs av minoriteter och att det är hierarkier som gäller i praktiken.²⁶

Polyarki – direkt översatt flervälde, är ett politiskt system där demokratins idéer tillämpas på nationens nivå snarare än stadsstatens, medborgarna får teoretiskt sett mer begränsade möjligheter att delta fullt ut i kollektiva beslut. Två kännetecken: medborgarskapet är utvidgat till att gälla en relativt stor andel av den vuxna befolkningen, och de medborgerliga rättigheterna omfattar möjligheten att motsätta sig och rösta bort de högsta politiska befattningshavarna. En uppsättning politiska institutioner nödvändiga för storskalig demokrati. Begreppet har lanserats av den amerikanske statsvetaren Robert A. Dahl.²⁷

Självförvaltning – en styrande form för arbetsplatser i vilken de anställda själva fattar besluten. Den skiljer sig från den traditionella mer auktoritära formen där en arbetsledare ensam fattar beslut.²⁸ Ett direktdemokratiskt styrande organ som tillämpar formen kallas för arbetarråd. Arbetsplatsens Generalförsamling väljer när som helst avsättbara delegater till sitt Råd.²⁹

²⁶ Dahl, A. Robert (2002), s. 84

²⁷ Dahl, A. Robert (2002), s. 343

²⁸ Wikipedia (2009)

²⁹ Wikipedia (2009)

4. Metod och material

I detta kapitel ska jag redogöra för vilken metod jag använder mig av samt hur jag går till väga för att analysera argumenten för och emot. Därefter gör jag ett analyschema och förklarar valet av material.

4.1 Argumentationsanalys

Statsvetenskapens normativa frågor har ställts sedan Platons tid. De går ut på att ange hur det bör vara och att rättfärdiga valet.³⁰

Ett ämne lämpar sig för normativ argumentationsanalys när uppsatsen strävar efter att besvara en "bör-fråga". Eftersom jag vill undersöka om direktdemokratiska principer bör tillämpas inom företag ska jag försöka besvara min forskningsfråga med hjälp av argumentationsanalytisk metod. Det kan vara viktigt att kunna beskriva en argumentation där man vill skapa överblick och jämföra denna aspekt av kommunikationen i olika textsammanhang. Syftet är att finna argumenten och pröva deras styrka. Ett effektivt sätt att bedöma argument är den så kallade *pro et contra*-analysen (för och emot). Detta sätt att strukturera upp argumentationer är att ta ställning till en argumentations beviskraft. Argumentationsanalysen kan ha tre syften:

Det första har ett deskriptivt syfte: från befintliga sammanhang där argumentation förekommit söker man rekonstruera argumentationen. Meningen med det deskriptiva syftet är att analysera debattinlägg i tidningar, politiska partiers valprogram eller riksdagsdebatter. Den här metoden är inte lämplig för min uppsats eftersom jag kommer att arbeta med många olika texter. Dessutom är jag ute efter att pröva beviskraften hos argumenten.

Det andra syftet som argumentationsanalysen kan ha är att bedöma i vilken mån argumentationer lever upp till vissa normer. Det är en gammal tradition att klassificera olika typer av argumentationsfel. Man bör enligt filosofen Arne Næss normer bl.a. "hålla sig till ämnet" och vara saklig. Även den här metoden är inte lämplig för min uppsats eftersom jag inte är ute efter att bedöma om författaren håller den röda tråden hela vägen genom texten.

Det tredje syftet är att söka avgöra en argumentations beviskraft, dvs. i vilken mån de anförda argumenten verkligen stärker (eller undergräver) en bestämd ståndpunkt. Här ägnar vi

³⁰ Lundquist, Lennart (1993), s. 62

oss åt beviskraften i en argumentation och undersöker om den är intellektuellt övertygande. Det är den värderande analysen som är det centrala metodverktyget för mig.³¹

4.2 Hållbarhet och relevans

För att avgöra ett arguments beviskraft måste man först och främst värdera argumentets *hållbarhet* och dess *relevans*.

Ett arguments **hållbarhet** har att göra med dess trovärdighet och rimlighet. Om trovärdigheten är svår att bedöma, om man inte känner till relevanta studier eller erfarenheter får man försöka rimlighetsbedöma argumentet genom att fråga sig hur och på vilka sätt någonting kan tänkas vara. Man kan kontrollera om argumentet stämmer överens med ens egna moraliska intuitioner och om det stämmer överens med andras. Man kan även relatera argumentet till konkreta fall eller statistiska undersökningar. En hållbarhetsprövning av ett argument är alltså en bedömning av det påstående som uttrycks är sant, troligt eller rimligt. Ofta får man dock nöja sig med entydiga svar och osäkra bedömningar.³²

Argument kan vara hårda som betong utan att de stärker beviskraften i en argumentation. De måste också vara **relevanta**. Med detta menas att de faktiskt gör vad de påstår sig göra, dvs. stödjer eller försvagar en tes eller ett annat argument. Ett enkelt sätt att testa ett arguments relevans är att anta att premisserna är fullständigt sanna, men det innebär inte att slutsatsen är trovärdig. God relevans betyder inte att argumentet är bra. Om man accepterar premisserna är det logiskt nödvändigt att acceptera slutsatsen.³³

Normativa argument rimlighetsbedöms däremot på andra sätt. För att pröva hållbarheten hos ett påstående måste man skilja på *normativa* och *faktuella* påståenden. Ett påstående kan vara av normativt slag, det vill säga hävda en värdering t.ex. 'Sänkta skatter leder till orättvisor'. Ett faktuellt påstående är däremot ickevärderande t.ex. 'Väljarantalet i Spanien minskar'. Det faktuellta påståendet bedöms som hållbart om man empiriskt kan visa att påståendet är sant. Till skillnad från det faktuellta påståendet kan det normativa inte bedömas på samma sätt.³⁴ Att bedöma om det normativa påståendet är sant eller falskt är svårt, eftersom premisserna är svåra att bevisa. Premisserna är oftast understödda av en eller annan normativ teori (socialism, liberalism, utilitarism etc.) eller princip (idealet om lika möjligheter, jämställdhetsprincipen etc.). Med detta menas att ett angrepp på hållbarheten hos

³¹ Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2005), s. 91

³² Ibid. s. 132

³³ Duus-Otterström, Göran (2005), s. 2

³⁴ Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2005), s. 96

en premiss innebär att angripa teorin eller principen. Det finns tre olika sätt att angripa en teori eller princip. Ett sätt att undergräva principen är att kritisera och ge ett *motexempel* till principen. Ett annat är att behäfta en moralisk argumentation med *motsägelsefullhet*, vilket är mycket effektivt eftersom vi alla strävar efter att vara så motsägelsefria som möjligt. Ett tredje sätt är att undersöka i vilken mån den bygger på *oklara eller missvisande begrepp*. Varje argumentation, empirisk eller normativ, bör bygga på klara och någorlunda exakta begrepp.³⁵ Vi kan illustrera detta i följande exempel:

- (1) *Att ljuga är normalt*
- (2) *Det som är normalt är rätt*
- Alltså är det rätt att ljuga*

Här kan man fråga sig om de centrala begreppen ”lögn”, ”rätt” och ”normalt” är klara och begripliga. Argumentationer som bygger på missvisande begrepp förlorar naturligtvis i styrka.

4.3 Analysschema

För att sammanfatta min argumentationsanalytiska metod konstruerar jag ett schema med frågor som skall ställas till vart och ett av argumenten:

1. Är argumentet relevant?

2. Är argumentet hållbart?

- Faktuellt argument: *Är påståendet sant, kan man bevisa det empiriskt?*

- Normativt argument: *Bygger det på tillfredsställande premisser?*

Är argumentet motsägelsefullt?

Bygger argumentet på oklara eller missvisande begrepp?

Ett argument som är både relevant och hållbart uppfyller villkoret för hög beviskraft. En tydlig gräns om vad som är hållbart eller relevant existerar inte. Det är upp till den enskilde forskaren att bedöma. Med detta lämnar jag utrymme för kritik om någon finner att jag har gjort ett hållbart argument ohållbart. Avsikten med mitt analysschema är att försöka besvara min frågeställning och göra en bedömning av vilken sida som verkar ha den mest övertygande

³⁵ Duus-Otterström, Göran (2005), s. 7-9

argumentationen. Att göra en sådan bedömning kan vara väldigt svårt. Eftersom det inte finns några klara regler för hur jag ska förhålla mig till denna metodologiska oklarhet kan jag åtminstone försöka göra mitt bästa när mitt omdöme sätts på prov. Jag ska argumentera väl för mina slutsatser så att den som vill kritisera dem ges en ärlig chans att se hur dessa kommit till stånd.

4.4 Material

Materialet som jag har valt att arbeta med är inhämtat från både kurslitteratur, artiklar och forskningsarbeten. Mitt urval har varit ganska öppet. Allt eftersom jag läste mig in på ämnet kunde jag finna argument som jag bedömde som viktiga. Mycket av litteraturen omfattar demokratiteori, men även företaget diskuteras flitigt inom ramen för detta. En överblick kunde så småningom nås inte minst genom detta arbete. Kravet som jag ställde på mina argument var: att arbeta med de vanligast anförda argumenten, att argumenten har samtida relevans och att argumenten verkligen står i kontrast mot varandra (för och emot). Med detta begränsar jag argumentationens omfattning. Dock lämnar jag lite utrymme för debatt och diskussion i analysen för att strukturen inte ska vara alltför stel och tråkig.

5. Analys

Detta är uppsatsens centrala del, här presenteras det vetande som finns inom mitt problemområde. Det är här som den normativa frågan angrips med hjälp av de vetenskapliga verktyg som jag har hämtat från den argumentationsanalytiska metoden.

När man pratar om demokratiskt styrda företag brukar det ofta leda till en diskussion om vilken form av ägande som är lämpligast, *privat* kontra *offentligt* ägande. Tänkandet kring ägande har alltid varit centralt i debatten kring direktdemokratiska företag. Radikala demokrater som gärna ser företag med direktdemokratiska inslag brukar gå så långt som att förespråka offentligt ägda företag. Liberala demokrater som främst försvarar den representativa demokratin kan däremot stenhårt försvara privat ägande. Om ett företag är privatägt eller offentligt ägt kan för många förespråkare av båda argumenten redan vid det här stadiet vara avgörande om ett företag också är demokratiskt styrt eller inte. Vad ett demokratiskt styrt företag innebär är det delade meningar om och kan inte svaras enbart utifrån den centrala analysen av *äganderätten*. De olika tolkningarna förutsätter ytterligare analyser av discussionsområden så som *rätten att fatta beslut, ansvarstagande och kompetens* samt *effektivitet*. En fördjupning inom dessa områden är nödvändig för att vi ska kunna förstå hur komplext problemet är och för att vi därefter ska kunna besvara uppsatsens huvudfråga. Dessa viktiga områden berörs under analysens gång genom att det ena området stegvis flätas in i det andra tills analysen har uppnått mättnad. Den stegvisa uppdelningen är medvetet gjord för att lättare kunna följa den fortlöpande analysen. När man pratar om att utöka demokratin på arbetsplatserna dyker oftast äganderätten upp först i debatten. Diskussionen om äganderätten är central och därför gör jag en utförlig analys av den först.

5.1 Äganderätt som argument

För att förstå äganderätt som argument för eller emot direktdemokratiska företag har jag valt att använda mig av Robert Dahls och David Helds analys av företagsdemokrati. Frågan är intressant ur ett demokratiteoretiskt perspektiv och Dahl och Held är framstående demokratiteoretiker som har tänkt på frågan. Jag använder dem med ambitionen att gå längre och vara noggrannare än vad de är.

Den vanliga synen bland socialister, att motsättningar och intressekonflikter som är så utmärkande för demokratiska politiska system skulle minska om man genomförde grundläggande förändringar i den ekonomiska ordningen – om företagen exempelvis vore offentligt eller samhälleligt ägda, tror Dahl är förfelad. Han påstår att det inte handlar om företagen är privat eller offentligt ägda utan om vilken grad de ekonomiska besluten är decentraliserade, hur autonomt företagen tillåts agera.³⁶

Vidare menar Dahl att en fokus på hur decentraliserade besluten är verkar teoretiskt sett vara oberoende av om ägandeformen som sådan är kapitalistisk eller socialistisk. En privatägd ekonomi kan men behöver inte vara decentraliserad, och en socialistisk ekonomi kan men behöver inte vara centraliserad (Dahl tar upp Jugoslavien som exempel på detta). Han skriver vidare att man skulle kunna hävda att en övergång från en privat till offentligt ägd ekonomi med nödvändighet skulle eliminera eller åtminstone kraftigt reducera kapitalismens inneboende intressekonflikter. Eftersom medborgarna hade fler gemensamma och färre motsatta intressen, skulle de också lättare kunna samlas kring det gemensamma goda. Argumentet förtjänar att tas på allvar enligt Dahl, men han tror också att det skapar illusioner om den socialistiska ordningens förmåga att uppnå social harmoni genom att minska de politiska och ekonomiska konflikterna. Dahl menar **för det första:** att alla konflikter är långt ifrån ekonomiska, de mest oresonliga kretsar enligt honom kring religion, ras, nationalitet, etnicitet och regionala lojaliteter. **För det andra:** att oavsett om en decentraliserad ekonomisk ordning är samhälleligt ägd eller ej, har de skilda intressena en benägenhet att gruppera sig kring ett bestämt företag eller en viss sektor och inte kring någon abstrakt föreställning om det allmänna goda. Detta visar enligt Dahl hur lite samhälleligt ägande av produktionsmedlen i sig bidrar till att samhälleligt ägande inte är tillräckligt för integrationen.³⁷

Synen att alla sammanslutningar i ett demokratiskt samhälle borde vara demokratiska tror Dahl är förfelad. Oftast betraktas förmynderi i demokratiska länder som en oberättigad form av offentligt styre, men föredras som företagsstyre. På det hela taget ifrågasätts i demokratiska länder knappast tron att företag bäst styrs som icke-demokratiska system. Det hänger på förutsättningar för en demokratisk process, om de inte är uppfyllda kan vi inte hävda att sammanslutningen borde vara demokratiskt styrd.³⁸ En demokratiskt styrd sammanslutning förutsätter: (a) att medlemmarna i en sammanslutning är de enda som legitimt kan fatta bindande beslut för sammanslutningen; (b) att varje medlems intresse förtjänar lika hänsyn;

³⁶ Dahl, Robert (2002), s. 465f.

³⁷ Ibid.

³⁸ Dahl, Robert (2002), s. 501

(c) att i princip alla vuxna medlemmar bäst bedömer sina egna intressen - dessa medlemmar är medborgare, och tillsammans utgör de *demos*; (d) att varje medborgares krav på vilka beslut som bör antas räknas som giltigt och lika giltigt som alla andras; (e) att värdefulla och knappa resurser skall fördelas rättvist, dock inte nödvändigtvis jämlikt. Om dessa förutsättningar skulle gälla kan sammanslutningens medlemmar åberopa den demokratiska processen som en rättighet. Följande kriterier är normer utifrån vilka man bör värdera de politiska procedurerna i en sammanslutning: *effektivt deltagande, lika rösträtt vid det slutliga avgörandet, upplyst förståelse och kontroll över dagordningen*.³⁹ En process som uppfyller dessa kriterier perfekt skulle vara en helt och hållet demokratisk process, och sammanslutningens styre vore ett fullständigt demokratiskt styre. En grundhållning i moderna samhällen är att demokratiska processer är av godo och en rättighet. Därför finns det anledning för medborgare i ett mer demokratiskt land att noga överväga frågan om vilka sammanslutningar förutom staten som bör styras demokratiskt och vilka inte. I ett mer demokratiskt land skulle det ligga naturligt till hands att se på företagen, för de flesta upptar just arbetet mer tid än någon annan aktivitet. I moderna samhällen tillbringar flertalet människor omkring en tredjedel av sitt liv som löntagare på en arbetsplats utanför hemmet. Normalt utgör dessa arbetsplatser uttalat hierarkiska system, med organisationens ägare eller dessa ägares representanter som helt dominerande beslutsfattare.⁴⁰

Frågan man ställer sig nu är ”*Om den demokratiska processen är önskvärd och möjlig att tillämpa i ett företag?*” Många skulle genast slå ifrån sig tanken och tycka att den var löjlig, men det var inte så länge sedan många såg som orealistiskt att tillämpa den demokratiska processen på en nationalstat, något som är fullt genomförbart i dagens samhälle. Förmyndarskapets förespråkare är oftast de som förnekar att vanligt folk har *rätt* att styra eftersom de inte är tillräckligt *kvalificerade*. Enligt dem är det den bäst kvalificerade minoriteten som borde styra eftersom enbart den besitter erforderliga kunskaper och karaktärsdrag. Somliga hävdar dessutom att ett företag inte har behov av något demokratiskt styre eftersom där inte finns någon offentlig maktutövning. Men om man tror att ett företag bygger på makt- och myndighetsrelationer och att dessa utgör ett styre av dem som deltar i produktionen, då är det befogat att fråga hur detta styre bör vara inrättat. Vissa motståndare förnekar att någon har *rätt* att styra ett företag utom dess ägare. Det enda som skulle fungera enligt dem skulle vara styre i form av *aktieägardemokrati* vilket inte kan tas på allvar. Att

³⁹ Dahl, Robert (2002), s. 169-179

⁴⁰ Dahl, Robert (2002), s. 502

fördela röster efter aktier skulle bryta mot ett grundläggande demokratikriterium: *lika rösträtt bland medborgare*, om inte alla har lika stora aktieinnehav. Ett exempel på detta är en bolagsstämma där det råder en s.k. aktieägardemokrati där aktieägarna väljer en styrelse. Vid en sådan bolagsstämma är det sällan mer än en procent av alla aktieägare med på stämman, en aktie - en röst gäller inte, systemet liknar mer fåmansväldet *oligarkin*. Eftersom bolagsstyrelsen utses av dem som har makten på bolagsstämman kan inte heller den anses vara demokratiskt vald. I många stora bolag uppmuntras anställda sällan till intern kritik. Lojalitet och starka och tydliga beslutshierarkier anses vara en förutsättning för effektivitet, konsensus är vanligt och de anställda tvingas dessutom att skriva på tystnadskontrakt.⁴¹

Även om medarbetarna i princip skulle kunna ha ett rimligt anspråk på att delta i företagets ledning så finns det de som anser att de inte är *kompetenta*. Enligt Dahl är kompetensfrågan nog den som faller utslaget när man väger demokrati mot förmyndarskap i fråga om statens ledning, vilket också är kärnfrågan när det gäller demokratisering av företagen. Om inte den starka jämställdhetsprincipen gäller bland ett företags medlemmar, går det inte att dra slutsatsen att de är berättigade att styra sig själva demokratiskt. Accepterar man den, har man tagit ett långt och avgörande steg mot en demokratisk process; förkastas den har man riktat in sig på ett system med förmyndare. Dahl anser att många eftertänksamma människor har svårt att betrakta de anställda som kompetenta att styra företaget de arbetar i, det mesta tycks enligt honom tala för förmyndarna. Dock står förmyndarskapet mycket svagare än man vanligare tror. Den starka jämställdhetsprincipen kräver inte att medborgarna har kompetens i alla frågor, somliga beslut kan delegeras till andra. De anställda skulle finna det klokt att delegera vissa beslut. En relevant fråga är också *"Om de anställda skulle vara lika kvalificerade som aktieägarna att välja en ledning eller lika kompetenta som företagsledningen själv?"* Detta överlåter Dahl medborgarna i ett mer demokratiskt land besvara, denna och andra frågor kring företagets demokratisering genom att gå experimentellt tillväga. Idén om demokratiskt styrda företag väcker alltför stora förhoppningar, demokratiseringens effekter överdrivs gärna av både förespråkare och motståndare.⁴²

Även Held drar ungefär samma slutsats i sin forskning. *"Erkännandet att ojämlikheten i ägande och kontroll av produktionsmedlen måste minimeras är grunden för att en öppen, opartisk politisk dagordning ska bli möjlig."* Precis som Dahl menar Held att det finns anledning att oroa sig över både privat och statlig ägande. Alternativ som kooperativa ägandeformer där företag ägs kollektivt av grupper av anställda, är sannolikt lättare att förena

⁴¹ Rognerud, Knut Kainz (2002), Dagens Nyheter

⁴² Dahl, Robert (2002), s. 503-510

med demokratisk autonomi än enbart statlig eller privat ägande. Men någon riktigt övertygande argumentation för det kooperativa ägandet har ännu inte getts. De centrala frågor som behöver skärskådas närmare enligt Held är exempelvis: Vad är egentligen ett företag? Exakt var går företagets gränser? Hur kan det som krävs för kooperativt ägande samsas med det som krävs för demokratisk kontroll och/eller effektiv företagsledning? Helds resonemang och svar på dessa frågor skiljer sig inte mycket från Dahls analys, olika ägandeformer och experiment med dem behövs, och man måste noga uppmärksamma vilka följder de får för den politiska maktfördelningen.

Framförda argument för och emot tillämpning av direktdemokrati inom företag:

Efter en noggrann sammanfattning av Dahls och Helds analys av företagsdemokrati är det dags att ställa upp de viktigaste argumenten och angripa hållbarheten hos premisserna. Det första argumentet rör ägande, vilket inte har med direktdemokrati att göra i direkt mening, men däremot i indirekt mening under antagande att ägare har inflytande över verksamheten. Det andra argumentet rör just möjligheten för dem som befinner sig inom verksamheten att ha inflytande över den.

Argument 1

Pro: Social fred argumentet

”En övergång från privat till offentligt ägd ekonomi skulle eliminera eller kraftigt reducera kapitalismens inneboende intressekonflikter. Genom att minska de politiska och ekonomiska konflikterna uppnås social harmoni, medborgarna skulle lättare kunna samlas kring det gemensamma goda.”

Premiss (1) Kapitalismens inneboende intressekonflikter skulle kunna elimineras eller kraftigt reduceras av en övergång från en privat till en offentligt ägd ekonomi.

Premiss (2) Det är önskvärt att eliminera eller kraftigt reducera dessa intressekonflikter för att uppnå social harmoni.

Slutsats Alltså bör vi gå över från en privat till offentligt ägd ekonomi.

Analys:

När vi analyserar premiss (1) upptäcker vi att den bygger på en normativ teori nämligen den socialistiska som lägger stort fokus på det ekonomiska planet. Accepterar man den socialistiska världstolkningen, att de flesta samhällsproblem i grund och botten är

ekonomiska, då kan det vara svårt att förhålla sig kritiskt till argumentets hållbarhet. Om man däremot förkastar den socialistiska tanken och vill kontra detta påstående i premiss (1) kan man ge ett **motexempel**: alla konflikter är långt ifrån ekonomiska och de mest oresonliga kretsar kring religion, ras, nationalitet, etnicitet och regionala lojaliteter. Det finns flera exempel på detta och Dahl tar bl.a. upp fallet Jugoslavien i sin bok som faller in under den kategorin. Om vi är intresserade av social harmoni är det inte bara ekonomin som vi bör tänka över. Med detta sagt försvagas hållbarheten hos argumentet avsevärt.

Vill man vara riktigt petig kan man även ifrågasätta begreppen hos argumentet. Vad menas egentligen med ”den sociala harmonin” eller ”det gemensamma goda”? Hur definierar man dessa begrepp? I ett pluralistiskt land där samhället är något så när komplext, i varje modern demokrati med andra ord, är det svårt att specificera ”den sociala harmonin” eller ”det gemensamma goda” tillräckligt för att det skall kunna ge någon ledning vid kollektiva beslut. Båda termerna är problematiska. Eftersom argumentet bygger på svårdefinierade begrepp förlorar det därmed i styrka.

Argument 2

Pro: Demokratiargumentet

”I ett mer demokratiskt land skulle det ligga naturligt till hands att demokratisera styrningen av företag. Ett företag bygger på makt- och myndighetsrelationer och dessa utgör ett styre av dem som deltar i produktionen. De som deltar i produktionen har rätt att påverka det som påverkar dem, därför är det befogat att fråga hur detta styre bör vara inrättat.”

Premiss (1) Man har en rätt att påverka det som påverkar en.

Premiss (2) De som deltar i ett företags produktion påverkas av dess makt- och myndighetsrelationer.

Slutsats Alltså har de som deltar i ett företags produktion rätt att påverka dess makt- och myndighetsrelationer.

Analys:

Premiss (1) + (2) nämner skäl varför demokrati är önskvärt även i ett företag. Skälen är ett sätt att övertyga oss att demokrati är lämplig i företag eftersom även dessa innefattar makt- och myndighetsrelationer som man har en rätt att påverka. Men huruvida ger premiss (1) uttryck för en rimlig princip? Är det verkligen rimligt att man alltid ska få påverka det som påverkar en (t.ex. har jag en rätt att påverka det amerikanska presidentvalet?) Finns det någon skillnad

mellan det som påverkar oss direkt och det som påverkar oss indirekt? I så fall borde man omformulera premisserna.

Om man däremot förkastar demokrativärdena och anser att företag inte är några demokratier och att de inte heller borde vara det eftersom demokratier är ineffektiva då kan man kritisera hållbarheten hos premiss (1) genom att hävda att: det är den bäst kvalificerade minoriteten som borde styra eftersom enbart den besitter erforderliga kunskaper och karaktärsdrag. Hållbarheten hos premissen kan på detta sättet försvagas utifrån kompetensargumentet, men jag anser att kompetensargumentet är svagt. Den starka jämställdhetsprincipen kräver inte att medborgarna har kompetens i alla frågor. Dessutom köper vi inte kompetensargumentet på andra demokratiska arenor. Att vanligt folk inte bör styra p.g.a. att de är oförmögna och okompetenta anser jag vara fel. Dessutom, som ett (enskilt) motexempel kan nämnas keramikfabriken Zanon i Argentina, där arbetarna under den ekonomiska krisen som drabbade landet år 2001 tog kontrollen över fabriken och sedan dess har drivit den helt utan chefer i över sju år.

Slutsats:

Analyserna av argumenten gällande äganderätten ger oss inget definitivt svar på problemet, men de gynnar enligt mig förespråkarna för direktdemokrati inom företag. Min slutsats är att argumenten emot demokrati inom företag är svagare än man tror. Det krävs visserligen fler exempel på arbetarstyrda företag och fler experiment för att avgöra striden om äganderätten. En argumentation utifrån bara äganderätten är inte tillräcklig för att definitivt besvara frågan om ett företag borde vara direktdemokratiskt styrt eller inte. Argumentationen är inte tillräcklig eftersom ägandeformen, privat kontra offentligt, inte säger oss något om deltagande inom beslutsfattandet. Enligt demokratiteorin handlar inte direktdemokrati enbart om ägande utan även om aktivt deltagande. Oavsett ett företags ägandeform är det viktigt att veta vilka som påverkar besluten och utifrån vilka principer. Det första argumentet - social fred argumentet - bedöms därför inte vara tillräckligt för att besvara uppsatsens huvudfråga. Men idén som ligger till grund för det andra argumentet - att man har rätt att påverka det som påverkar en - spelar stor roll för den fortsatta argumentationen i uppsatsen. Vem som har rätten att fatta ett beslut säger oss också hur man ser på demokrati inom företag och tar oss ett steg längre i debatten. Nästa argument är avsett att utveckla och stärka de tidigare enligt mig otillräckliga argumenten.

5.2 Vem har rätten att fatta beslut?

När diskussionen om beslutanderätten i ett företag kommer på tal är det många som frågar sig: *Varför skulle medborgare i ett demokratiskt land intressera sig för företagens interna styre?* Det vore bättre att fråga: *Hur skulle de kunna låta bli?* För de flesta upptar arbetet mer tid än någon annan aktivitet, arbete är det centrala i många människors liv. Arbetet påverkar oss och är ofta helt avgörande för människors oräkneliga centrala intressen och värden så som: konsumtion, fritid, hälsa, familjeliv, självuppfattning, välbefinnande, självbestämmande, egenutveckling etc.⁴³ För att citera Dahl:

*”Människor är rutinmässigt indragna i många slags auktoritetsförhållanden, kontroll- och maktrelationer men inga är väl så framträdande, så väsentliga och svåra att komma undan i det dagliga livet som förhållandena på arbetsplatsen. Var annars verkar en mer smygande despotism?”*⁴⁴

Beslutanderätt som argument för direktdemokratiska företag:

Jugoslaviens modell av autonoma organisationer eller arbetarstyrda företag brukar betecknas under begreppet *”självförvaltning”*.⁴⁵ Det finns fler exempel på företag där arbetarna styr och påverkar besluten, en av dem är keramikfabriken Zanon i Argentina. I en intervju publicerad av Fria Tidningen menade en av Zanons arbetare att arbetsköparen saknade godtagbara skäl för att lägga ner företaget, detta eftersom produkterna fortfarande var efterfrågade och han menade att arbetsköparna utnyttjade krissituationen för sin egen vinning. Arbetarna på Zanon valde att genomföra kollektiva beslut och de sänker hellre sina löner än ser sina kollegor förlora jobbet.

Enligt Candido Gonzalez, en arbetarveteran från det ockuperade Chilavert-tryckeriet i Buenos Aires, en av de första arbetsplatser som togs över av de anställda 2001 och som efter en hård kamp till slut fick juridiskt erkännande, bör det vara arbetare som har beslutanderätten i företaget eftersom det är dem som påverkas av alla viktiga beslut. Rimligt kan man tycka, men om produktionen verkligen är dålig och bör läggas ner skulle arbetarna då rösta för en nedläggning och förlora sina jobb? Det kan vara svårt att svara på det, men troligtvis skulle de inte rösta för en nedläggning. Då uppstår det problem eftersom beslut kräver ansvar. Att enbart utgå ifrån att arbetarna har rätt att ta beslut eftersom de också påverkas av dem verkar

⁴³ Dahl, Robert (2002), s. 501

⁴⁴ Dahl, Robert (2002), s. 502-503

⁴⁵ Se sida 15

inte vara ett tillräckligt försvarsargument. Är det de privata ägarna som har beslutanderätten då?

Beslutanderätt som argument emot direktdemokratiska företag:

Lars Bergström diskuterar i sin kritiska analys av Torbjörn Tännsjö's artikel, *"En tvivelaktig utopi"*, att ägandet av produktionsmedel består just i att ägaren har rätt att besluta om hur produktionsmedlen ska användas. Om man inte har rätten att besluta, så äger man inte heller produktionsmedlen. Vidare menar Lars Bergström att skattebetalare också är ägare av offentliga institutioner, antingen direkt eller via valda representanter. Om de anställda vid ett universitet till exempel skulle börja fatta beslut som strider mot skattebetalarnas intressen, så kan och bör ägarna, dvs. skattebetalarna, återta sin beslutsrätt. På samma sätt med privata ägare.⁴⁶

Bergström menar följaktligen att det inte spelar någon roll vem som äger produktionsmedlen, men att den som äger har rätten att fatta beslut och bestämma vilka personer beslutanderätten ska gälla. För Bergström är det alltså rättvist att ett beslut fattas enbart av den eller dem som äger produktionsmedlen trots att andra människor är mer eller mindre involverade och kan påverkas av beslutet. Han kommer således inte långt ifrån den förra diskussionen eftersom ägandet är avgörande för hans argument. Dock stärker han sin ståndpunkt genom att sätta likhetstecken mellan ägare och skattebetalare. Samtidigt som argumentet stärker hans ståndpunkt så finner jag utrymme för kritik. Till skillnad från privata ägare kan skattebetalarna sällan påverka besluten direkt. De gör det oftast indirekt, via politiker eller andra valda representanter. Deras pengar investeras inom hela samhället jämfört med privata ägare vars pengar är avsedda till att investeras inom företag. En skattebetalare kan alltså inte ta beslut för varje enskild institution i samhället där pengarna investerats, det vore omöjligt. Man kan tänka sig det omvända, om en privat ägare skulle äga tusen företag skulle han då kunna vara med och fatta varje enskilt beslut ensam? Självklart inte, det är skillnad mellan kollektivt och privat ägande, därför finner jag likhetstecknet mellan företagsägare och skattebetalare irrelevant. Den största skillnaden är kanske att en privatägd organisation, jämfört med en kollektivt ägd, oftast drivs av intresse för expansion och vinstackumulering. Förhoppningsvis håller läsaren vid det här laget med om att argumentationen om beslutanderätten inte är på lika villkor för en skattebetalare som för en privat ägare. Det är nu staten kommer in i bilden, den löser problemet med beslutanderätten

⁴⁶ Bergström, Lars (1997)

för skattebetalare genom att ta över rollen som den legitima ägaren av offentlig egendom. Det är via staten som vi alla kan vara med och besluta genom att rösta och välja representanter. Beslutanderätten blir med andra ord mer centraliserad i en stat. En lösning på problemet om beslutanderätten finner jag i Dahls argument:

”Det handlar inte om företagen är privat eller offentligt ägda; utan om i vilken grad de ekonomiska besluten är decentraliserade, hur autonomt företagen tillåts agera.”⁴⁷

Genom att överlåta beslutanderätten till staten (de valda representanterna) avlägsnar vi oss från det direkta deltagandet i samhället. Men inom ett företag behöver vi inte avlägsna oss från det direkta deltagandet eftersom ett företag sällan är i storleken av ett samhälle. Decentraliseringsgraden av de ekonomiska besluten inom ett företag kan med andra ord vara mycket högre, alla som arbetar inom företaget kan delta inom beslutsfattandet inte bara företags- eller aktieägarna. Om decentralisering och autonomi kännetecknar ett demokratiskt samhälle, då kan vi tänka oss att det också skulle kunna känneteckna en demokratisk organisation och varför inte ett demokratiskt företag. En privatägd ekonomi kan men behöver inte vara decentraliserad liksom en offentligt ägd (socialistisk) ekonomi kan men behöver inte vara centraliserad – vilket Jugoslavienexemplet visar.⁴⁸

Vissa förespråkare av demokrati inom privata företag menar att det enda sättet att alls kunna tillämpa demokratins idéer på privata företag skulle vara i form av *”aktieägardemokrati”*. Att fördela röster efter aktier skulle bryta mot ett grundläggande demokratikriterium: lika rösträtt bland medborgare. För att det ska fungera måste varje aktie räknas lika, vilket är möjligt men problemet är att man kan ha olika många. Om aktieägarna ska styra sitt företag genom en demokratisk process så måste varje aktieägare ha lika stort inflytande som alla andra. Få anhängare av aktieägardemokrati föreslår på allvar den lösningen. I ett storföretag kräver den demokratiska processen något som liknar *”polyarkins”*⁴⁹ institutioner. Dessa institutioner existerar inte och det finns ingen anledning att tro att de kommer att existera eftersom väldigt få människor köper aktier för att delta i ett företags styrelse, de köper aktier därför att de vill ta del av företagets vinster.⁵⁰

⁴⁷ Dahl, Robert (2002), s. 465

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Se sida 15

⁵⁰ Dahl, Robert (2002), s. 506

Hållbarhet och relevans:

Ett alternativ likt aktieägardemokrati inom ett företag är ett steg i rätt riktning men argumentet förlorar i styrka eftersom demokratin är begränsad till att omfatta bara aktieägare och utsätts därför för stor kritik. Det första inledande argumentet om att ägarna är de rättfärdiga beslutsfattarna i ett demokratiskt företag är ett relevant argument, men hållbarheten är trots det någorlunda svag. Svagheten ligger i att begreppet ”ägarskap” tolkas olika av kollektiva respektive privata ägare. Tolkningen skiljer sig på ett centralt område och det är den delade synen på ansvarstagande och kompetens, ett argument som jag ska analysera i nästa delkapitel. Argumenten som fördes av arbetare på fabriken Zanon bygger på, rätten att fatta beslut av dem som också påverkas av besluten. Ett sådant argument utgår inte heller ifrån ansvarstagande och kompetens vilket ifrågasätts om någon skulle behöva ta ansvar för fabriken som en vacker dag skulle behöva läggas ner. Sammanfattningsvis kan man säga att båda argumenten för och emot i det här delkapitlet har blivit mer relevanta i förhållande till min frågeställning, men hållbarheten är svag p.g.a. tolkningssvårigheten av ägandebegreppet. Nästa delkapitel handlar om ansvarstagande och kompetens som ägandebegreppet i det här fallet är byggt kring, det är kanske där frågan finner sin lösning.

5.3 Befogat ansvarstagande och kompetens?

För att en person ska kunna fatta rätt beslut på arbetsplatsen krävs det att personen är tillräckligt kompetent inom sitt ansvarsområde och kan ta ansvar för sina handlingar. Vad som menas med gott ansvarstagande och god kompetens är det dock delade meningar om.

Ansvarstagande och kompetens som argument för direktdemokratiska företag:

Enligt David Held är det bara om medborgarna får delta direkt i beslutsfattandet på lokal nivå som de kan uppnå någon verklig kontroll över vardagslivets förlopp. Möjligheten till en långtgående delaktighet på arbetsplatsen skulle radikalt förändra den nationella politikens kontext. Individerna skulle då få åtskilliga tillfällen att lära sig vilka huvudproblemen med att skapa och kontrollera tillgångar är. De skulle vara betydligt bättre rustade att bilda sig uppfattningar om nationella frågor, de skulle förstå sambanden mellan offentligt och privat bättre. Ett deltagarsamhälle måste vara ett experimentsamhälle som kan experimentera efter

att radikalt ha reformerat de rigida strukturer som privatkapitalet, klassförhållandena och andra systematiska maktassymmetrier hittills tvingat fram.⁵¹

Även Robert Dahl menar att de anställda är lika kvalificerade som aktieägarna att styra sina företag och att de anställdas kompetens är bra mycket större än aktieägarnas eftersom de är mer insatta i det vardagliga arbetet. Ett faktuellt argument kan man tycka. En jämförande empirisk undersökning är möjlig att utföra av kompetensnivån mellan arbetarna och aktieägarna. Undersökningen behöver inte nödvändigtvis resultera i att aktieägarna är bättre kvalificerade än arbetarna. Kvalificerad kan man vara inom olika områden, det arbetarna är bra på behöver inte aktieägarna vara och vice versa. Som David Held tidigare påstod så räcker det med att arbetarna deltar i beslutsfattandet för att kompetensnivån någorlunda ska jämnas ut mellan båda parterna. Alla som borde delta i beslutsfattandet har mer eller mindre ett ansvar på arbetsplatsen och ansvarstagandet inom företaget är en del av jobbet enligt Torbjörn Tännsjö:

”Each employee is to take responsibility for the place where he or she is working, as a part of the job.”⁵²

Enligt en mängd empiriska forskningsstudier har det visat sig att ca 15 % av de anställda har visat intresse för högre positioner.⁵³ En relevant fråga är om de anställda skulle vara lika kvalificerade som aktieägarna att välja en ledning, till vilken de kunde delegera en stor del av sin myndighet? Eller om de är lika kompetenta som företagsledningen själva i detta avseende? Robert Dahl ger inget direkt svar på den frågan utan menar att frågor om företagets demokratisering besvaras genom att gå experimentellt tillväga. Han anser även att de anställda och medborgarna borde placera frågan om företagets ledning högt på dagordningen.⁵⁴

Ansvarstagande och kompetens som argument emot direktdemokratiska företag:

Ett argument emot direktdemokratiska inslag inom företag är att arbetarna inte klarar av ansvar på högre nivåer. Att driva ett företag ansvarsfullt är inte möjligt utan dem som är experter på området. Arbetarna kan inte ansvara för ett område inom vilket de inte har någon kunskap och kompetens, därför ligger ansvaret hos ledningen och tjänstemännen. Enligt Robert Dahl har ”förmyndarskapets”⁵⁵ förespråkare historiskt sett varit mycket svåra motståndare till direktdemokratiskt styre av företagen, de förnekar att arbetarna har rätt att

⁵¹ Held, David (1997), s. 332-333

⁵² Tännsjö, Torbjörn (1992), s. 98

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Dahl, Robert (2002), s. 508

⁵⁵ Se sida 15

styra det, eftersom de inte är kvalificerade nog. Förmyndarna tror helt enkelt att om alla skulle delta i beslutsfattandet så skulle det missgynna och hämma företagets framtidsutveckling.⁵⁶

Hållbarhet och relevans:

Vi ser tydligt att både förespråkare av och motståndare till direktdemokratiska företag inte är överens i frågan om vem som tar ansvaret för ett företag. Båda sidorna anser att de är lika kvalificerade i den frågan. Ett argument som båda sidorna använder sig av är kompetensargumentet och det är här som kampen om begreppet äger rum. Förespråkarna för direktdemokratiska inslag påstår att arbetarna är mer kompetenta än aktieägarna eftersom de har bättre verklighetsuppfattning på golvnivån, vilket är en fördel när rätt beslut ska fattas. Förmyndarna eller motståndarna till detta argument hävdar i sin tur att arbetarna inte är kompetenta nog att ta ansvar på högre nivåer, de vet exempelvis inte hur de ska bedöma det politiska läget eller den ekonomiska situationen i ett land. Jag finner det också väldigt svårt att avgöra vilket argument som väger tyngst, därför ansluter jag mig till både Dahl, Held och Premfors som menar att kampen kan avgöras på den experimentella nivån.

”Den stora utmaningen ligger i att finna praktiska modeller för företagsdemokrati som är flexibla, starkt decentraliserade och ger de anställda/medägarna ett betydande inflytande och därmed sammanhängande ansvar – och detta utan att helt underminera fackets roll som tummen i ögat på den operativa ledningen.”⁵⁷

Jämfört med de tidigare argumenten ser vi nu att en förankring inom ansvarstagande och kompetens har lett till att båda parternas argument har stärkt tesen betydligt vilket tyder på god relevans. Trovärdigheten har också ökat vilket är ett tecken på att argumenten är hållbara. Dock har vi ännu inte uppnått någon mättnad i diskussionen eftersom båda argumenten har berört ett annat viktigt tema, nämligen effektivitet. Båda argumenten om ansvarstagande och kompetens ifrågasätts på den punkten. Ett demokratiskt företag bör även vara någorlunda effektivt om det ska fungera. Vad som menas med ett effektivt demokratiskt företag ska vi undersöka i kommande delkapitel.

⁵⁶ Dahl, Robert (2002), s. 506

⁵⁷ Premfors, Rune (2000), s. 219

5.4 En effektiv demokratisk process

Om vi utgår ifrån att arbetarna på ett företag är ansvarsfulla och har tillräckligt med kompetens för att vara med och fatta viktiga beslut så upptäcker vi snart att påståendet stöter på ytterligare motstånd. Frågan är om den direktdemokratiska processen också är effektiv?

En effektiv demokratisk process som argument för direktdemokratiska företag:

En djupgående diskussion som behandlar effektiviteten inom direktdemokratiska företag finns i två artiklar skrivna i mitten av 1970-talet av Branko Horvat och Bo Södersten. Jag är väl medveten om att argumenten som jag har hittat kan kritiseras för att inte uppfylla villkoret om samtida relevans vilket jag utlovade i metodkapitlet tidigare. Mitt försvar till valet av dessa artiklar, som är över trettio år gamla, är att de faktiskt i högsta grad är aktuella eftersom själva argumentationen om effektivitet inte har förändrats avsevärt mycket under dessa tre decennier. Branko Horvat, som dessutom kommer ifrån ett land där direktdemokrati har tillämpats i praktiken, sammanfattar skillnaden mellan arbetarstyrda och kapitalistiska företag i sex punkter, där han drar slutsatsen att arbetarstyrda företag är mer effektiva än kapitalistiska företag. Slutsatserna som han har dragit ser ungefär ut såhär:

- 1) *Eftersom kapitalet är samhällsägt minskas riskerna och osäkerheten kraftigt. Som en följd av detta visar arbetarkollektivet – som ju fyller företagarens roll – en mycket högre benägenhet att investera och öka sysselsättningen i syfte att åstadkomma snabb expansion av produktionen, än företag gör i en kapitalistisk omgivning.*
- 2) *Motviljan mot att avskeda arbetskamrater är stor eftersom företaget styrs kollektivt, man föredrar istället att sänka lönerna. Om arbetarna inte avskedas måste de producera och om det inte finns någon marknad kommer de att producera på lager. Den totala efterfrågan kommer av båda skälen under en recession att bli högre än i en jämförbar kapitalistisk miljö. I konjunkturuppgången kommer företagen att sälja ur lagren. Arbetarstyrd ekonomi har en mera inbyggd stabilitet.*
- 3) *På grund av 1 och 2 kommer företagen producera även när de inte kan sälja omedelbart och fortsätta att sälja sina produkter även när köparna inte kan betala omedelbart. Man borde alltså vänta sig stora ofrivilliga lager och*

omfattande varukrediter vilket kan skapa perioder med svår brist på likviditet, vilket gör penningpolitiken fullständigt ineffektiv.

4) Kostnaderna per produktionsenhet tenderar i konjunkturuppgången att minska och i nedgången tenderar de att öka. Man borde därför förvänta sig stabila priser när tillväxttakten är hög och stigande priser när marknaden är trög.

5) Utan ekonomisk-politisk styrning kommer lönerna för samma typ av arbete att variera mer än i en kapitalistisk ekonomi. Utan en effektiv ekonomisk politik drabbas ekonomin även av en kraftig kostnadsinflation. Å andra sidan är det, på grund av frånvaron av fundamental konflikt mellan arbetsgivare och anställda, lättare att kontrollera en kostnadsinflation i en arbetarstyrd omgivning än i en kapitalistisk.

6) Av uppenbara skäl skapar självstyre motvilja mot stora enheter. Öppenheten i en ekonomi med arbetarstyre gör dessutom kartellbeteende svårt eller omöjligt. Man kan därför vänta sig att starka krafter verkar för decentralisering och mot kartellbildning och monopol i en arbetarstyrd ekonomi.⁵⁸

Branko Horvats övergripande analys visar tydligt på hur effektivt ett arbetarstyrt företag kan vara. Argumenten är starka eftersom de har hög verklighetsförankring, det är faktuell argument som har empiriskt stöd. Att landet Jugoslavien har använts som det enda exemplet i hans undersökning är naturligtvis en svaghet eftersom resultatet inte behöver stämma på länder med liknande ekonomiskt system.

Även Bo Södersten har analyserat på vilket sätt den arbetarstyrda ekonomin skiljer sig från den privatkapitalistiska, vinstmaximerande ekonomin:

1) Principerna för allokering av resurser är olika, vilket innebär att de mängder varor och tjänster som produceras blir olika. Företagsstorleken är olika och de sätt på vilka ekonomierna anpassar sig till olika former av ekonomiska förändringar och störningar skiljer sig åt.

2) Incitament och beslutandeformer skiljer sig helt från varandra, några enskilda kapitalägare som kan påverka företagets beslut kommer inte att finnas under arbetarstyre, och arbetarnas ställning i produktionsprocessen blir

⁵⁸ Horvat, Branko (1974)

annorlunda. Formerna för teknisk utveckling skiljer sig åt och kostnadsfunktionerna kommer att utvecklas olika ur ett dynamiskt perspektiv.

3) Inkomst och förmögenhetsfördelningarna kommer att vara helt olika. Både de enskilda nyttofunktionerna och de sociala välfärdsfunktionerna kommer att bli olika under de båda systemen. Skillnaderna i inkomst- och förmögenhetsfördelningen kommer sedan i sin tur att ge upphov till skilda konsumtions- och produktionsmönster.⁵⁹

En effektiv demokratisk process som argument emot direktdemokratiska företag:

Den vanligaste kritiken riktad mot direktdemokratiska företag är att den demokratiska processen kan vara trög och ineffektiv om alla ska vara med och påverka. Det tar helt enkelt för lång tid att lära upp alla och få alla att förstå företagets bästa. Risken finns att den ekonomiska balansen inom företaget rubbas kraftigt om mindre kompetent personal får majoritet och fattar dåliga beslut, vilket på lång sikt kan påverka alla anställdas situation negativt. Kritiken riktas med andra ord mot det direktdemokratiska synsättet ”horisontell kollektivism” som betonar generell jämlikhet och som knappast problematiserar kompetensfrågan, vilket uppfattas som orättvist och odemokratiskt av dem som motsätter sig idén.

Hållbarhet och relevans:

Det är tydligt att direktdemokratins förespråkare anser att arbetarstyrda företag kan vara och är enligt dem mer effektiva än de privatägda. Att kalla dem för ineffektiva vore att dra en förhastad slutsats. Arbetarstyrda företag är väldigt effektiva men på ett helt annat sätt än privatägda företag. Förmågan att organisera de anställda inom företaget och att jämnt fördela arbetsbördan skiljer sig från den vanliga strukturen inom ett företag. Effektiviteten avspeglar sig inte enbart på det ekonomiska planet utan även på det humana planet där arbetarkollektivet kommer i första hand och inte vinstackumuleringen.

Direktdemokratins motståndare tolkar begreppet effektivitet utifrån ägande och lönsamhet. Det är mer lönsamt och effektivt att ha en mindre grupp anställda (experter) som kan ta snabba och genomtänkta beslut istället för tröga och inte så genomtänkta beslut.

Båda parternas teser har stärkts i diskussionen efter analysen av effektivitetsargumentet vilket är ett tecken på god relevans. Hållbarheten hos båda argumenten bygger på normativa

⁵⁹ Södersten, Bo (1975)

påståenden som i sin tur är av värderande karaktär. Exempelvis att effektiviteten uppnås genom att tillfredsställa de kollektiva behoven i första hand. Detta stöds enligt Horvat också av en mängd empirisk forskning inom området. Att arbetarstyrda företag kan vara effektiva i en mening bör enligt Horvat vara ännu ett skäl till att försöka tillämpa direktdemokratiska principer inom företag. Till skillnad från Horvat menar direktdemokratins motståndare att den effektiva demokratiska processen innebär att vara ekonomiskt lönsam och att fatta snabba och kloka beslut. Det är tydligt att det inte råder någon konsensus mellan parterna gällande begreppet effektivitet.

Efter att ha analyserat argumenten om effektivitet känner jag att diskussionen har uppnått en viss mättnad. Det finns inget tydligt övertag från varken förespråkarnas eller motståndarnas sida, diskussionen stannar vid det praktiska stadiet. Det praktiska styrs av olika intressen och prioriteringar, arbetarnas kontra kapitalets. Här avslutar jag analysen och låter läsaren bilda sig en uppfattning och fundera över om direktdemokrati inom företag verkligen är ett lämpligt alternativ till dagens hierarkiskt styrda företag. Det är viktigt att åskådliggöra det direktdemokratiska alternativet eftersom det i de flesta fallen har uppfattats som experimentellt, men har faktiskt fungerat och tillämpats i praktiken.

6. Slutsats

I det här kapitlet kommer jag att sammanfatta resultatet av analysen och se till att alla viktiga delar verkligen har kommit med. Dessutom gör jag en bedömning av argumenten och besvarar min fråga.

6.1 Sammanfattning av analysen

I uppsatsens teoridel delade jag upp demokrati i tre olika perspektiv. Dessa perspektiv har gett oss en förenklad bild av hur man kan se på demokrati. Utifrån dessa perspektiv har många demokratiförespråkare argumenterat för och emot olika samhällsförändringar. Ett sätt att samla alla hittills redovisade argument under ett paraply är att utgå ifrån Dahls demokratiteoretiska schema. Schemat innehåller både motståndarnas och de välvilliga kritikernas argument. Den kombinerar demokratins normativa och empiriska aspekter i ett enda övergripande schema. Egentligen är det ett komplext nät som är alldeles för stort för att uppfattas med en enda blick, det finns inga tydliga gränser och den ena tråden leder till den andra.

Tabell 1. Några aspekter på en teori om den demokratiska processen för sammanslutningar som uppfyller kraven enligt (2) nedan

	Framställningen är mer utpräglad filosofisk: utsagor om världen, epistemologi, "männliga naturen" osv.		Framställningen är mer utpräglad empirisk		
	(1) Filosofiska motiveringar för (2).	(2) Tillräckliga kännetecken för att en sammanslutning fordrar en demokratisk process (3).	(3) Kriterier som anger en helt demokratisk process.	(4) Institutioner som krävs för att (3) skall vara uppfyllt, under givna historiska betingelser. 4.1 Mycket litet <i>demos</i> 4.2 Litet <i>demos</i> 4.3 Stort <i>demos</i> 4.3.1. ... 4.3.2. Variationer i polyarkins institutioner.	(5) Betingelser som underlättar framväxten och fortbeståndet av (4). 5.1. ... 5.2. ... 5.3. Betingelser som underlättar* polyarkins institutioner. 5.3.1. ... 5.3.2. Effekter av variationer i betingelserna enligt 5.3.
	(6) Andra giltiga grunder och kriterier vid sidan av (1) och (2).	(7) Kritik och utvärdering: 7.1. I vilken utsträckning misslyckas institutionerna enligt (4) att uppfylla kriterierna enligt (3)? 7.2. Brister enligt andra kriterier, se (6).	(8) Institutioner som skulle krävas för att avhjälpa bristerna enligt (7), t.ex. för en vidare demokratisering av polyarkins institutioner.	(9) Betingelser som skulle underlätta (8).	

*Avsiktligt mångtydigt. Kan betyda: nödvändig för, tillräcklig för, eller ökar i märkbar grad sannolikheten för ...

Robert A. Dahl har gjort en grovt förenklad karta över några av den demokratiska teorins viktigaste aspekter. För att redogöra för min tanke ska jag göra en kort introduktion. Jag börjar i det övre vänstra hörnet i tabellen där argumentationen är filosofisk, mindre kritisk och mer införstådd med demokratiska värden. Längre högerut antar argumentationen en mer empirisk karaktär. Vid punkt (2) vore den demokratiska processen (3) den mest önskvärda styresformen. Stater skulle förmodligen höra hemma här, men kanske även företag och andra instanser. Ännu längre högerut vid punkt (5) kan vi undersöka vilka villkor som skulle underlätta utvecklingen av bestående demokratiska institutioner (4). Som vi ser sträcker sig den demokratiska teorins gränser långt från det filosofiska hörnet där vi började, fram till det empiriska området. För att komplicera saker och ting ytterligare så kan man utforska de demokratiska institutionernas historiska ursprung och villkor som gjorde dessa institutioner möjliga. Den platta tvådimensionella kartan skulle då behöva presenteras i form av en kub, med tiden – historien – som den tredje dimensionen.⁶⁰

Om vi fortsätter vidare mot punkt (6) i det nedre vänstra hörnet kan vi börja utforska några andra värden – effektivitet eller distributiv rättvisa. Man kan tro att undersökningen nu har lett oss utanför kartan, men dessa andra värden kan kanske ge oss goda skäl att kritisera även en perfekt demokrati om den inte leder till att dessa mål uppfylls. Med den här snabbturen hoppas jag ha visat att demokratisk teori inte bara täcker ett stort område – normativt, empiriskt, filosofiskt, välvilligt, kritiskt, historiskt, utopiskt; där finns också komplexa samband.⁶¹

Syftet med Dahls schema är att underlätta sammanfattningen av analysen och se hur väl uppsatsens viktigaste delar; problem, teori, metod och analys, hänger samman. Genom att klassificera argumenten enligt schemat och försöka placera dem vid angivna punkter 1-9 hoppas jag få en bättre förståelse av både förespråkarnas och motståndarnas arguments ursprung. En sådan uppdelning underlättar i sin tur svaret på problemfrågan.

Äganderätten:

Båda argumenten som jag har redogjort för i analysdelen är respektabla ståndpunkter inom politisk filosofi. Förespråkare av direktdemokrati tolkar äganderätten utifrån principen om jämlikhet medan de som kritiserar direktdemokrati hänvisar till naturrättsprincipens teori om rätten att äga. Diskussionen sträcker sig inte längre än så. Båda argumenten hör till det filosofiska, normativa området på kartan, vid punkt (1). Argumentationen om äganderätt

⁶⁰ Dahl, Robert (2002) s. 20-22

⁶¹ Dahl, Robert (2002), s. 22-23

bedöms som otillräcklig för att svara på uppsatsens fråga eftersom den enbart förs på det filosofiska planet. Trots att det mesta överlämnas åt att samhällsexperimentera, när det handlar om direktdemokratiska företag, bedöms motargumenten vara svagare än man tror då de inte lyckas bevisa företagselitens överlägsenhet över de okvalificerade arbetarna.

Beslutanderätten:

Motståndarna till direktdemokratiska principer hävdar att det enbart är ägarna som har rätten att besluta om hur produktionsmedlen ska användas. Detta argument håller fortfarande kvar diskussionen i det filosofiska normativa hörnet fast under punkt (2), där ägarna kännetecknar en sammanslutning. Argumentet stärks också med begreppet aktieägardemokrati där vi plötsligt hamnar vid punkt (4). Ett aktiebolag utgör i det här fallet den institution som krävs för att en demokratisk process (3) ska vara uppfyllt. Argumentet sträcker sig nu längre högerut på kartan, åt det empiriska hållet.

Direktdemokratins förespråkare går ett steg längre och hävdar att allting inte behöver gå tillbaka till äganderätten, de hävdar att även dem som påverkas av besluten har rätten att ta del av dem. Motståndarna kritiserar utifrån punkt (7.1) där institutionen (aktiebolaget/företaget) misslyckas att uppfylla kriterierna enligt (3). En helt demokratisk process omfattar enligt direktdemokraterna även alla arbetare och anställda som inte är delägare i aktiebolaget. Principen ”en man, en röst” gäller bara ägarna i det här fallet. Det är uppenbart att det finns en skillnad i tolkningen av punkt (3) som anger en helt demokratisk process. Hållbarheten hos de båda argumenten är fortfarande svag eftersom tolkningssvårigheter uppstår kring ägandebegreppet som i de flesta fall påverkar beslutanderätten.

Ansvarstagande och kompetens:

Direktdemokraterna anser att de anställda är lika kvalificerade som aktieägarna att styra ett företag och att de anställdas kompetens i vissa fall kan vara mycket högre än aktieägarnas. Förmyndarskapets förespråkare förnekar däremot ett sådant påstående och menar att det endast är den dominerande minoriteten som är kvalificerad nog att styra ett företag. Förmyndarnas argument går att hänvisa till punkt (5), betingelser som underlättar framväxten och fortbeståndet av (4). Dessa betingelser är alltså kompetens och ansvarstagande som är viktiga för att företaget ska kunna fungera. Direktdemokratins förespråkare hakar inte upp sig vid kompetensnivån lika mycket som förmyndarna, trots att de hävdar att de anställda är minst lika kvalificerade. De skulle nog hänvisa till historien – den tredje dimensionen som inte finns på kartan. Den ofta otillräckliga kompetensen kan hänvisas till något historiskt utvecklat eller

strukturerat så som klassmotsättningar. Den stora massan har historiskt sett alltid fått kämpa för sina fri och rättigheter. Som Rune Premfors tidigare sa kan kampen endast avgöras på den experimentella nivån vilket leder oss till en slutdiskussion om effektivitet.

Effektivitet:

Direktdemokratins förespråkare har försvarat sig mot kritiken om ineffektivitet med hjälp av empirisk forskning och exempel på lyckade genomförda samhällsexperiment.⁶² Den anförda argumentationens trovärdighet ökade med detta och hamnar vid punkt (4) och (5) på Dahls karta. Kriterierna som anger en helt demokratisk process uppfylls i det här fallet sett ur direktdemokratiskt perspektiv.

Motståndarnas kritiska argument som ekonomisk lönsamhet och snabba beslut kan placerats vid punkt (6) på kartan, andra giltiga grunder och kriterier vid sidan av (1) och (2). Dessa kriterier leder också till att en helt demokratisk process uppfylls men ur den representativa demokratins perspektiv. Det är tydligt att effektivitet kan tolkas utifrån olika demokratiska perspektiv. Vilket perspektiv som bäst lämpar sig för företagsdemokrati är inte lätt att avgöra, olika situationer kräver olika lösningar på problem.

Sammanfattning:

Enligt Dahls schema kan vi se att motståndarnas argument sträcker sig både åt det normativa (ägande) och det empiriska (kompetens) hållet. Motståndarna förankrar sina argument genom att knyta starka band mellan det filosofiska och det praktiska, men lyckas inte riktigt hålla ute de direktdemokratiska argumenten. Båda sidorna har mer eller mindre lyckats med att påpeka varandras brister. Förespråkarna för direktdemokrati förankrar också sina argument genom att knyta band mellan det filosofiska och det praktiska, men de går även ett steg längre och söker andra definitioner och förklaringar t.ex. historiska, något motståndarsidan inte visar hänsyn till. Det är tydligt att förespråkarnas argument är mer splittrade på kartan än motståndarnas argument som känns mer koncentrerade på den övre delen av kartan. Förklaringen till detta är den s.k. tredje dimensionen – historien, som inte finns med på kartan. Demokratien har historiskt sett ändrat form. Det som var demokrati för 2000 år sedan är inte samma demokrati vi har idag. Begreppet demokrati kommer fortsätta att förändras, kanske äger nästa förändring rum inom just företagsstrukturen som efter den här analysen verkar vara ganska ”elastisk”.

⁶² Se Söderström och Horvat i analysen s. 27-29

Argumentationsanalysen har tydligt visat att de direktdemokratiska principerna är möjliga att genomföra och att de i vissa situationer utgör ett rimligt alternativ.

6.2 Ett rimligt alternativ

Det inledande kapitlet i uppsatsen har gett oss en kort sammanfattning av företagets historiska utveckling. I kapitel två redogjorde jag för mitt problemområde och formulerade min forskningsfråga som har varit av central betydelse för uppsatsen eftersom hela strukturen är uppbyggd efter den. För att besvara min forskningsfråga använde jag mig av tre olika demokratimodeller och beskrev hur företaget som organisationsform fungerar. Efter en utförlig definition valde jag ett relevant analysverktyg för att kunna analysera mitt problemområde. I analysdelen använde jag mig av argumentationsanalysen där jag undersökte olika argument för och emot direktdemokratiska företag. Resultatet av analysen sammanfattar jag genom att svara på uppsatsens huvudfråga: *Ja, direktdemokratiska principer bör tillämpas inom företag!* Både motståndarna och förespråkarna av direktdemokrati har lyckats försvara sina ståndpunkter väldigt väl, men demokratiförespråkarna backade inte för att experimentera mera med frågan både teoretiskt och i det verkliga livet. I ett öppet demokratiskt samhälle bör man inte vara rädd för att experimentera. Ju mer man experimenterar och vågar se efter andra alternativ desto mer bidrar vi till fortsatt utveckling och förståelse av vårt eget samhälle.

Om vi utgår ifrån analyskapitlet ovan så kan vi väldigt lätt konstatera att diskussionen mellan förespråkarna och motståndarna av direktdemokrati har varit tuff. Båda sidorna kämpar för att överleva inom de demokratiska principers ramar. Utifrån mina egna värderingar av analysen anser jag att direktdemokratin är mogen att tillämpas inom dagens företag. Jag menar inte att direktdemokratiska principer lämpar sig bättre än andra att styra företag, vad jag menar är att det är fritt fram för företag och länder att experimentera med idén, det är något man verkligen bör göra. Det finns både stöd och utrymme för idén och det har det funnits sedan länge. De flesta demokratier i väst lever idag i en blandekonomi, vi borde därför införa någon form av blandad företagsstyrning i samhället för att se hur detta skulle fungera och vilka positiva samt negativa effekter det kan förväntas ha på samhället. Ett sådant förslag borde dock tillämpas med en viss försiktighet eftersom det kan leda till fundamentala förändringar inte bara inom företag utan också inom hela samhället. Direktdemokratiska företag har inte fått något starkt fotfäste i världen än, men jag tror att vi kommer se mer av dem inom en snar framtid, de växer sig oftast starka där missnöjet breder ut sig, exempelvis under ekonomiska kriser.

Källförteckning:

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2005): *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Carlsson, Anders (2007): *Staten och demokratin*. Göteborg: HS Offset.

Dahl, A. Robert (2002): *Demokratin och dess antagonister*. Stockholm: Ordfront & Demokrati-Akademien.

Duus-Otterström, Göran (Ht-2005): *Att analysera argument*. Göteborgs Universitet: Statsvetenskapliga Institutionen.

Held, David (1997): *Demokratimodeller – Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*. 2:a upplagan, Göteborg: Daidalos.

Johansson, Roine (1997): *Organisationer emellan. Om förhandlingar, makt och handlingsutrymme*. Lund: Studentlitteratur.

Lundquist, Lennart (1993): *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund: Studentlitteratur.

Nordin, Svante (1999): *Det politiska tänkandets historia*. Lund: Studentlitteratur.

Premfors, Rune (2000): *Den starka demokratin*. Stockholm: ATLAS.

Sanne, Marika (2000): *Skrivråd för statsvetare*. Lund: Studentlitteratur.

Tännsjö, Torbjörn (1992): *Populist democracy: A defence*. London: Routledge.

Webbkällor:

Aftonbladet (07/04 1998): "Det var ett riktigt beslut att lägga ner i Alingsås", tillgänglig på:
<http://www.aftonbladet.se/nyheter/9804/07/jobbflytt3.html>

Bergsell, Thomas (22/04 2009): Dagens Nyheter – *1.500 varslas på AB Volvo*, tillgänglig på:
<http://www.dn.se/ekonomi/1500-varslas-pa-ab-volvo-1.849737>

Bergström, Lars (1997): *En tvivelaktig utopi*. Från: Tidsskrift för politisk filosofi, nr 2
tillgänglig på: <http://www.philosophy.su.se/texter/utopi.htm>

Ehrenberg, Johan & Ljunggren, Sten (28/11 2008): ETC.se – *Visst kan Volvo förstättligas*,
tillgänglig på: <http://www.etc.se/19217/visst-kan-volvo-foerstattligas/>

Historic Jamestowne, (2009): *Virginia Company*, tillgänglig på:
http://www.preservationvirginia.org/rediscovery/page.php?page_id=22

Horvat, Branko (1974): Ekonomisk debatt nr. 2 - *Om teorin för arbetsstyrda företag*,
tillgänglig på: <http://www.ne.su.se/cgi-bin/local/local/search.cgi?author=Horvat,+Branko>

Lundgren, Sofia (18/12 2009): Dagens Nyheter - *GM Läger ned Saab Automobile*,
tillgänglig på: <http://www.dn.se/ekonomi/gm-lagger-ned-saab-1.1016315>

Rognerud, Knut Kainz (03/08 2002): Dagens Nyheter - *Dags för demokrati i företagen*,
tillgänglig på: <http://www.dn.se/ekonomi/dags-for-demokrati-i-foretagen>

Södersten, Bo (1975): Ekonomisk debatt nr. 1 - *Mer om arbetarstyrd ekonomi*, tillgänglig på:
http://www.ne.su.se/cgi-bin/local/local/search.cgi?author=S%F6rdersten,+Bo&title=&subject=&initial_hit=10

Trigona, Marie (16/06 2009): Fria Tidningen - *Argentinska företag i arbetarnas händer – Fasinpat ett steg närmare permanent arbetarkontroll*, tillgänglig på:
<http://www.fria.nu/artikel/79956>

Wikipedia sökmotor:

Arbetarråd (28/03 2010): <http://sv.wikipedia.org/wiki/Arbetarråd>

History of companies (20/02 2010): http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_companies

Självförvaltning (24/02 2010): <http://sv.wikipedia.org/wiki/Självförvaltning>